

O'ZBEK MUMTOZ MUSIQASINING UMUMNAZARIY ASOSLARI

Abdulxay Karimov

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, Farg'ona davlat universiteti

Vokal va cholg'u ijrochiligi kafedrasini o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7197976>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek mumtoz musiqasi namunalari va ularga doir umumnazariy tafsilotlar atroflicha mulohaza qilingan. Shuningdek, yoshlar tarbiyasida o'zbek mumtoz musiqasining o'rni, axamiyati muxokama qilingan.

Kalit so'zlar: mumtoz musiqasi, ijod, namuna, tarbiya, uslub, usul, namuna, ta'lim, ochiq ovoz, diapason.

ОБЩИЕ ОСНОВЫ УЗБЕКСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКИ

Аннотация. В этой статье подробно рассматриваются примеры узбекской классической музыки и общие теоретические сведения о них. Также обсуждалась роль и значение узбекской классической музыки в воспитании молодежи.

Ключевые слова: классическая музыка, творчество, пример, воспитание, стиль, метод, модель, воспитание, открытый голос, диапазон.

GENERAL FUNDAMENTALS OF UZBEK CLASSICAL MUSIC

Abstract. In this article, examples of Uzbek classical music and general theoretical details about them are discussed in detail. Also, the role and importance of Uzbek classical music in youth education was discussed.

Keywords: classical music, creativity, example, education, style, method, model, education, open voice, diapason.

KIRISH

Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohatlar, xalqimizning boy ilmiy-madaniy merosi, mamlakatimizda ilm-fan, san'at va madaniyat sohalarida erishilayotgan yutuqlar, aholini, ayniqsa, yoshlarda yot g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni kuchaytirishda, milliy qadriyatlar va an'analarni asrab avaylash va keng tag'rib etishda musiqasi ta'limi va san'atining o'rni beqiyosdir.

Shu nuqtai nazardan mintaqamiz hududida bir nechta yirik mahalliy uslublar shakllandi. Adabiyotnunoslik sohalarida, xususan mavjud musiqiy adabiyotlarda uslub so'zi har-xil ma'nolarda turlanib qo'llanishi ma'lum. Bulardan bir xollarda uning keng umumlashma, boshqalarda esa xiyla tor, yoki ko'chma ma'no va mazmunlari kayd kilinadi. Ta'kidlash lozimki, uslub atamasi mazmun-moxiyatan turlicha idrok etilsa-da ayni paytda ular yaъin mushtarak tushunchalarni anglatishi mumkin. Demak, avvalo bu masalaga oydinlik kiritish zarur. Uslub so'zi yordamida avvalo birmuncha keng, aniqrog'i-yig'ma ma'noda janr xallari musika san'atiga xos umumimiy yoki muayyan mintaqaviy xususitlar tabiati ifodalanadi. Bunga «sharqona musiqiy uslub», «ovrupocha musiqasi uslubi» kabi iboralar misol bo'la oladi. Boshqa barcha badiiy ijodiyot ko'rinishlari misoli, musiqada lad o'ziga xoslikka aynan uslub atamasi yordamida va unгаа tavsif beriladi.

Musiqiy asarlarning ichki tuzilish qonuniyatlari bu masalada yanada muhimroq axamiyat kasb etadi. Ya'ni, asosiy vositalarning o'zaro munosabatlarini belgilovchi mezonlardan u yoki bu uslub aniklanadi. Xususan. «bir ovozli» yoqut «monodik», «kup ovozlik» jumladan «garmoiik», «polifonik», «gomofonik» nomli uslublar shular toifasiga kiradi. Yirik ijodiy yo'ialish va

oqimlar, masalan, «klssitsizm». «romantizm», «impressionizm». «realizm» va boshkalar ham uslub tushunchasi bilan bevosita bog'liqir [1-4].

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Ko'lami keng, serqatlam musiqa merosimizni tashkil etuvchi xilma-xil ko'xna namunalarini nota yozuviga tushirib, to'plab, ushbu yo'nalishda dastlabki ilmiy izlanishlar bilan shug'ullangan bir qator yirik mutaxassislar ish faoliyatida kuzatilgan uslubiy tafovutlarga o'z hamda alohida e'tibor berilgan. Ular bu avvalam bor kiziqarli ma'lumotlarni to'plab teran ilmiy mushoxadalar yuritganlar. Xususan, e'tmrof titanki. O'zbekiston xududining barcha vohalarida, qo'shni Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmanisgonda istiqomat qiluvchi o'zbeklar orasida, shuningdek, ayrim boshqa xorijiy mamlakatlarda azaldan tub uzbek aholisi zich yashab kelayotgan yerlarda «musiqiy sheva»larning ko'rinishlari o'zgacha ekan. Kuzatilar ekan bunday ancha murakkab etnik, jug'rofiy, siyosiy-ijtimoiy, tarixiy- madaniy voqealikka to'laligicha qamrab olish, unga mukammal ta'rifu-tavsiflar berish qiyin masala.

Bularning orasida hozirgi kunda ko'lami jihatdan birmuncha kengligi, tarixan qadimiyligi xususiyatlari bo'yicha benazir, betakrorligi bilan asosan turfa uslub tavsif ila ajratilgan bo'lib, ular o'zbek musiqashunosligida atroflicha o'rganilgan. Ularning har biri muayyan xudud nomi bilan, ya'ni Toshkent-Farg'ona, Buxoro-Samarkand, Xorazm va Surxondaryo-Kashkadaryo maxalliy uslublari - deb yuritiladi[1;12].

Ajdodlarimiz tomonidan yaratilib, asrlar osha bizgacha yetib kelgan ardoqlangan musiqa merosimizning bunday sifat ko'rsatgichi va fazilatlarini o'zbek xalqining bitmas-tuganmas, bepoyon ijodiy salohiyatli, yuksak didi va teran tafakkuridan dalolat berishi tabiiydir. Zero moziydan shu kunga qadar mahalliy san'at an'anaviy ijodiyotniig tobora takomillashtirib, uning badiiy barkamol namunamrini avaylab-asrab, yangidan- yangi ijodkorlik say'i—xarakatlari ma'naviy boyliklarni kupaytira borganlar. San'atkorlar xalqning orzu va umidlarini, sevinch va xayratlarini, kuvonch va qayg'ularini, jamiki insoniy qalb extiyojlarini yuksak musiqiy idrok bilan tasvirlab borib, kishilarga hamisha ruhiy-ma'naviy dalda berishgan. Ular mumtoz musiqa oqali nafasat va ezgulik olamiga tingaovchini oshno qilish istagida bo'lib, o'lmas qadriyatlar bilai hamisha baxramand etib kelganlar.

Kasbiy musiqa ijrochiligi sohasida san'atkorlar ustoz— shogirlik an'nasini yuzaga keltirib, uni bevosita ko'p taraflama faoliyat ko'rsatib kelishgan. O'zbekiston, Markaziy Osiyoning turli vohalaridagi xonanda, sozanda va bastakorlar o'zaro aloqaarda bo'lishgan. Ularning O'rta va Yaqin SHarq, qolaversa butun dunyoga mashhur bo'lgan olimlarimiz tomonidan ishlab chiqilgan musiqiy ilm-fan asoslaridan tajriba yordamida, ko'plab maxsus nazariy risolalar orqali bohabar bo'lishgani ma'umdir.

Farg'ona Toshkent hududning aksariyat yirik shahar va qishloqlarida aholi zich joylashgan. Vodiyning an'naviy musiqiy ijodiyoti umummilliy o'ziga xos milliy uzoq yaqin qo'shni mintakalardagidan ayrim farqi xususiyatlari bilan ham tavsiflanadi

Tuzilishi jihatidan oddiy, ixcham hajmli, mavzu va mazmun doirasi bo'yicha xilma-xil kuy, ko'shiq hamda ashulalar bu hududda juda keng tarqalgan. Jumladan, bu o'lkada bir yenchaxalqchil maishiy marosim, shuningdek erkin tarzidagi cholg'u va aytim janrlar qatorida ayollar o'yilari mm nihoyatda mashhurdir. Mazkur mintaqaga xos bo'lgan yana ko'pldb terma, bolalar kushiqlari, lapar, yalla, ashula. katga yoki patnis (yovvoyi) ashula, chog'uu kuy, bir qismli va turkumli makom yo'llari ko'prok chorvadorlikka ixtisoslashgan joylarda ese dostonlar asosiy o'rin egallaydi.

TADQIQOT NATIJALARI

Yuqoridagilarni nazarda tutgan holda yoshlarning ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirishda maqom san'atidan oqilona foydalanish masalalariga alohida e'tibor qaratish lozim deb o'ylaymiz. Ayniqsa, "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"[2]gi qarorning o'z vaqtida e'lon qilinganligi maqom san'atining tarbiyaviy ahamiyati o'ta muhim ekanligidan dalolat beradi.

Ana shunday durdona musiqa merosimizni asrab-avaylash, nazariy va amaliy o'zlashtirish, uni kelajak avlodga yetkazib berish har qaysi musiqa nazariyotchisi va amaliyotchisining zimmasidagi muhim vazifadir. Bu sharaflı yo'lda sidqidildan mehnat qilgan maqomdon ustozlar, musiqashunos olimlar va savodxon ijrochilarning samarali ilmiy izlanishlari hamda erishgan natijalarini e'tirof etish lozim.

MUHOKAMA

Sharq xalqlarida juda qadim zamonlardan mavjud bo'lgan musiqiy janr – maqomlardir. Ular mazkur xalqlarning o'ziga xos milliy musiqiy boyliklarini mujassam qilgan holda, sozanda va xonandalar tomonidan yaratilgan va uzoq madaniy-tarixiy taraqqiyot jarayonida mustaqil musiqiy janr sifatida yuzaga kelgan. Maqomlar kishilarni ruhan tetiklashtiruvchi, ularning ma'naviy ehtiyojlarini qondiruvchi sifatida qadim zamonlardan buyon bugungi kungacha insonlarga xizmat qilib kelmoqda. "Asrlar davomida ulug' olimlar, mohir bastakorlar, hofiz va sozandalarning mashaqqatli mehnati va fidoiyligi, ijodiy tafakkuri bilan sayqal topib kelayotgan ushbu noyob san'at dunyo miqyosida katta shuhrat-e'tibor qozongan. Maqom san'atining gultoji bo'lgan "Shashmaqom" YUNESKO tomonidan insoniyatning nomoddiy madaniy merosi sifatida e'tirof etilgani hamda uning Rerezentativ ro'yxatga kiritilgani buning yaqqol tasdig'idir"[3].

XULOSA

Dunyo miqyosida tan olinayotgan mazkur san'at na'munasining ma'naviy ozuqasi, insonni ezgu amallarga chorlash xususiyati va tarbiyaviy ahamiyatini anglash lozim. Buning uchun, birinchi navbatda maqom namunalarini ilmiy tahlil etish va milliy musiqa ixlosmandlariga yetkazib berish lozim bo'ladi. Bunday sharaflı yo'lda mehnat qilib, maqom sirlarini yoshlarga o'rgatishda samarali faoliyat olib borayotgan ustozlarning o'rni katta albatta.

REFERENCES

1. R.Yunusov "O'zbek xalq musiqa ijodi" T.,1992y 2-12 bet
2. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 17 ноябрдаги "Ўзбек миллий мақом санъатини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-3391 сонли қарори.
3. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 17 ноябрдаги "Ўзбек миллий мақом санъатини янада ривожлантириш чора тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-3391 сонли қароридан.
4. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
5. SultonaliMannopov, A., AbdusalomSoliev, U., & TokhirShokirov, R. (2021). Development of Uzbek National Singing Art during Independence. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6845-6853.

6. Abdulhay Karimov Tursinovich, & Alijon Ergashev Abdullayevich. (2022). MILLIY-AN'ANAVIY MUSIQIY CHOLG'U SOZLARINING TASNIFI. *Archive of Conferences*, 245-248. Retrieved from <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/2096>
7. Ahmadjon Nurmuhamedjanov, & Ismoiljon Rustamov (2022). YOSHLARNING IJTIMOYIY FAOLLIGIDA MADANIYAT VA SAN'AT MUASSASALARIDAGI TO'GARAKLARNING O'RNI. *Science and innovation*, 1 (C2), 48-50. doi: 10.5281/zenodo.657842
8. Rustamov, I. (2022). The Place of Doira Instrument in Uzbek National Art. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 5, 74-77
9. Madina Nasretdinova, Ismoil Rustamov, & Oybek Karimov (2022). MUSIQA SAN'ATINING HOZIRGI KUNDAGI O'RNI. *Scientific progress*, 3 (2), 841-845.
10. Murodova, D. (2021). Scientific And Theoretical Aspects of Musical Thinking. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 1 (1), 196-199.
11. Durdon, M. (2021, May). ABOUT DUTOR AND HIS PERFORMANCE. In *Archive of Conferences* (Vol. 25, No. 1, pp. 29-31).
12. Nasritdinova, M., Nigora, M., & Murodova, D. (2022, February). UZBEK FOLK ART AND ITS PLACE IN PUBLIC LIFE. In *Archive of Conferences* (pp. 44-48).
13. Nasretdinova, M., Toshaliyev, D., & Murodova, D. R. Q. (2022). AN'ANAVIY IJROCHILIK SAN'ATINING HOZIRGI DAVR MUAMMOLARI. *Scientific progress*, 3(2), 846-850.
14. Murodova, D. (2021). THE CONCEPT OF MUSICAL THINKING AND ITS STAGES OF DEVELOPMENT. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(05), 245-250.
15. Abdulhay Karimov Tursinovich, & Alijon Ergashev Abdullayevich. (2022). MILLIY-AN'ANAVIY MUSIQIY CHOLG'U SOZLARINING TASNIFI. *Archive of Conferences*, 245-248. Retrieved from <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/2096>
16. Sultonali Mannopov, Abdulhay Karimov, Abdusalom Soliev, Ulugbek Isakov, Tokhir Shokirov, Rustam Orziboev. (2021). Development of Uzbek National Singing Art during Independence. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6845 -. Retrieved from <https://www.annalsofscb.ro/index.php/journal/article/view/3280>
17. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
18. Маннопов, С., & Сулейманова, Д. К. (2019). Музыкальное наследие узбекского народа. *Проблемы современной науки и образования*, (10 (143)), 82-84.
19. Mannopov, S. (2004). Uzbek folk music culture.(Study guide) Tashkent. *New Age Generation*.
20. Маннопов, С. (2018). Навобахш оханглар. Т.: IJOD-PRESS на ириети. С.
21. Маннопов, С. У. Л. Т. О. Н. А. Л. И. (2004). Ўзбек халқ мусика маданияти. *Янги аср авлоди*.
22. Najmetdinova, M., & Odinahon, S. (2021, October). HISTORY OF TRADITIONAL PERFORMING ARTS. In *Archive of Conferences* (pp. 89-91).
23. Камбаров, А. А., & Нажметдинова, М. М. (2019). НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЛИГИОЗНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА

- ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ. In *Условия социально-экономического развития общества: история и современность* (pp. 148-151).
24. Нажметдинова, М. (2022). Общественно-культурные мероприятия теоретические основы. *Общество и инновации*, 3(3/S), 473–479. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss3/S-pp473-479>
25. Kirgizov, I., Kirgizov, I., Najmetdinova, M., & Atabayeva, S. (2022, February). THE GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF MUSIC CULTURE. In *Archive of Conferences* (pp. 57-60).
26. Нажметдинова Мавлуда Мамасодиқовна (2022). ОММАВИЙ-МАДАНИЙ ТАДБИРЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. *Science and innovation*, 1 (1), 892-903. doi: 10.5281/zenodo.653977
27. Abduvositovich, Y. F., Suleymanova, D., Rakhmonov, U., Ergashev, A., Kurbanova, B., & Axmadbekova, M. (2021). The role of the great scholars of the Eastern Renaissance in the art of music in shaping the socio-spiritual thinking of young people. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 25(6), 2846-2850.
28. Юлдашев, Фахриддин Абдуваситович (2022). ИЗУЧЕНИЕ НАСЛЕДИЯ АЛЬ-ФАРАБИ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (Special Issue 23), 81-87. doi: 10.24412/2181-1784-2022-23-81-87
29. Асқарова, М., Намозова, Д., Мадаминов, Н., & Алихонова, Д. (2020). PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(7), 402-407.
30. Nomozova, D. (2020). THE IMPORTANCE OF TEACHING VOCABULARY IN STAGES. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
31. Namozova, D. T. (2021). MUSIQA DARSLARIDA O'QUVCHILARNI KREATIVLIK HAMDA ERKIN TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNI TASHKIL ETISH. *Scientific progress*, 2(2), 1313-1315.
32. Namozova Dilorom, & Astanova Zumradxon Tohirovna (2022). BRAYL NOTA TIZIMINING MUSIQA TA'LIMIDAGI ILK QADAMLARI. *Science and innovation*, 1 (C2), 36-38. doi: 10.5281/zenodo.656980
33. Nurmuhhammadovich, R. O., & Nurullaevna, N. M. (2021). Social And Spiritual Importance of Lessons of Musical Culture. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 50-52.
34. Nasritdinova, M., & Khokimova, K. (2021, October). LANGUAGE IS THE MIRROR OF THE NATION. In *Archive of Conferences* (pp. 92-94).
35. Nurullayevna, N. M., & Muhlisa, T. (2021, December). SOME PROBLEMS AND SHORTCOMINGS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. In *Archive of Conferences* (pp. 61-62).
36. Nasretdinova, M., Isakov, U. B., & Orziboyev, R. (2022). XALQ IJODIYOTINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI. *Scientific progress*, 3(2), 851-856.
37. Nasritdinova, M. (2021). PEDAGOGICAL COMPONENTS AND STAGES OF HEALTH OF DEVELOP CHILDREN THROUGH MUSIC EDUCATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(05), 251-258.

38. Мадина Насритдинова (2022). МУСИҚА ТАЪЛИМИ ОРҚАЛИ РИВОЖЛАНИШИДА СОҒЛОМ БОЛАЛАРДАН ОРТДА ҚОЛГАН БОЛАЛАРНИ СОҒЛОМЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ДОИР ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИ НАТИЖАЛАРИ. *Science and innovation*, 1 (1), 538-549.
39. Jo'Rayev Xamidjon, & Madina Nasritdinova (2022). DOIRA CHOLG'USIDA IJRO MAHORATINI YUKSALTIRISH (BOLALAR MUSIQA VA SAN'AT MAKTABLARI MISOLIDA). *Science and innovation*, 1 (C2), 26-28. doi: 10.5281/zenodo.663646